
РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.161.2'42.09

DOI 10.31654/2520-6966-2018-10f-91-296-298

Г. В. Самойленко

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Революційний час у різноголосі персонажів творів М. Хвильового

Рецензія на монографію доктора філологічних наук, професора О. Г. Ковальчука "Світ як "голос присутності" (поезія та проза М. Хвильового)". Ніжин, 2018. 116 с.

Нове наукове дослідження Олександра Ковальчука присвячене творчості відомого українського письменника 20–30-х років ХХ ст., доля якого склалася трагічно, бо вона, як і в інших українських митців, потрапила в жорна репресивної машини того історичного часу. Саме тому його творча спадщина на довгі роки випала з поля зору літературознавців і лише активніше її почали вивчати у час незалежності України.

Визнаний в українському літературознавстві дослідник О. Ковальчук завжди шукає в творчості того чи іншого письменника щось найменш досліджене, або те, на що ще зовсім не звертали уваги інші критики. І це робить його праці привабливими як для літературознавців, так і більш широкої читацької аудиторії.

На цей раз О. Ковальчук у поетичних і прозових творах М. Хвильового оприявнює феномен "голосу" та виявляє найрізноманітніші його відтінки: це може бути голос ліричного героя в поетичних творах, що передає час свого існування, з емоційними тонами, зокрема страхом, радістю, надією тощо, чи голос героя як відлуння апокаліпсису в новелі "Бараки, що за містом", який пов'язаний з відчуттям смерті, яка мала різні відтінки і супроводжувалася закликом персонажів до смерті, пролиття крові, насильства, і врешті-решт – і трагедійний голос.

Дослідник, уважно прочитуючи текст прози М. Хвильового, помічає, що письменник подає ціле різноголосся персонажів, які торкаються революційних подій: крики – заклики до повстання, за волю. Але поруч з цими криками у цей же час кричать незадоволені повстанці, каліки, чується крик душевного надлому, крик стихійного відчаю, болю і, нарешті, крик життя. Кожний відтінок цього крику О. Ковальчук аргументує конкретними прикладами художнього тексту, при цьому

роблячи екскурси в філософські тексти. Загострюються ці крики в час громадянської війни: вони носять трагічний характер.

Часто для розкриття якогось відтінку голосу, зокрема голосу екстатичної свідомості, О. Ковальчук звертається не лише до конкретних творів М. Хвильового, а й до споріднених мистецтв – живопису О. Екстер, О. Архипенка, Бурлюків, що дає йому можливість розкрити почуття внутрішнього крику, стану душі, який часом є загадковим, інколи незбагненим для самої людини. У цьому плані дуже глибокий аналіз повели "Я (Романтика)", який дає можливість розкрити стан душі, що ґрунтується на двох складових – загальнолюдському і революційному, які в подальшому переробляються за жорстокими революційними стандартами. І цей процес переформування центрального героя О. Ковальчук розкриває, спираючись на різні побічні доказові факти, зокрема порівняння його з іншими персонажами чи творами художників. Підкреслюючи в головному героєві дух демонізму, дослідник стверджує, що цей стан виникає у ньому "під впливом сп'яніння революційними ідеями". І чим далі рухається герой, тим більше його голос стає, за визначенням О. Ковальчука, "словнений питальними інтонаціями", які межують з галюцинаціями. І, щоб аргументувати цю думку, дослідник знову звертається до праць З. Фрейда, К. Юнга та інших філософів.

Стан душі, який є своєрідним криком, у новелі супроводжується похідними – станом природи, станом близьких людей, ворогів, духовним портретом Божої Матері.

Голоси революції відзначаються, як ми вже підкреслювали, різними відтінками, зокрема серед персонажів чуються голоси нових трубадурів. Революція збудила до крику і представників старого світу. І це особливо яскраво проявляється в оповіданні М. Хвильового "Редактор Карк", до розгляду якого звертається О. Ковальчук. Дослідник підкреслює, що голоси "учорашніх" у текстах письменника носять маргіналізований характер, бо ці дійові особи не беруть активної участі у ключових подіях, та й належать вони до іншого культурного ареалу (віолончелістка мадам Фур'є, "дєдушка" та ін.), естетичної і етичної складової життя. Інші голоси чуються в оповіданні "Мати", овіяному трагічним протиборством рідних братів, які стоять по різних сторонах революції. Душевне відчуття, як своєрідний голос матері, що втрачає своїх рідних дітей, голоси синів і оточуючих їх людей, дають можливість передати складність життя, пов'язаного з його революційним переломом.

Залучаючи до аналізу інші твори ("Життя", "Солонський Яр", "Юрко", "Іван Іванович", "Сентиментальна історія"), О. Ковальчук відшукує все нові і нові відтінки голосів, які дають можливість розкрити складність життя революційного переломного часу різних верств населення.

Як окремий різновид голосів О. Ковальчук виділяє голоси тих людей, які не знаходять своє місце у пореволюційній дійсності, голоси "безґрунтовних романтиків" і намагається пояснити це явище, яке не осмислювали ще ні філософи, ні культурологи, хоча і відзначали деякі їх відтінки.

Голос плоти, голос роздвоєності свідомості розглядається дослідником на матеріалі роману М. Хвильового "Вальдшнепи". При цьому О. Ковальчук враховує і думку інших дослідників, зокрема про етичні, інтимні сторони прози письменника, проявляючи при цьому зваженість і аргументованість їх думок. А розглядаючи голоси роздвоєності свідомості, згадує приклади з літератури як української, так і російської XIX – поч. XX ст., зокрема Ф. Достоєвського, М. Гоголя, Л. Толстого.

Даючи загальну характеристику роману "Вальдшнепи" у зв'язку з обраною проблемою і виділяючи при цьому образи Дмитрія Карамазова, Аглая та деяких інших персонажів, О. Ковальчук вказує на відтінки їх голосів, які пояснюються їх психологічним станом, природою романтичного складу чи істеризованої психіки, травматичними переживаннями досвіду революції і громадянської війни і на завершальному етапі трагедійним кінцем.

Спостережливий дослідник звертає увагу ще на один голос – пророчий. Серед них і ті, хто марить майбутнім, так званих відвертих мрійників, і пророків. Для цього О. Ковальчук поєднує героїв двох творів з "Лілюлі" горбуна Альошу і з "Силуетів" – Дему. Це дало можливість дослідникові доповнити багатогранне голосове звучання, підключивши ще й до цього з різними відтінками голос паровика, який виступає символом революції ("наш паровоз вперед лети, в коммуне останок"), музики. І на завершальному етапі дослідник осмислює голос оповідача – alter ego автора в новелі "Арабески", порівнюючи при цьому твори М. Гоголя і М. Хвильового, в яких є і сновидіння, і міраж, і легенди, і голоси буденного життя. У цих голосах, за свідченням дослідника, звучить не лише перелив голосів, а й відчувається їх запах. Все це проявляється в процесі сприйняття героєм міста: міста дитинства, міста реального життя, з його брудом, і міста майбутнього. Для нього голоси звучать як звукова симфонія.

В кінці книги подаються висновки, в яких автор дослідження чітко підтверджує думку про наявність і дуже яскраве смислове насичення в текстах М. Хвильового голосової сфери у розкритті найважливіших сторін у його творчому доробку. Представлена і багата бібліографія.

В цілому монографія відзначається завершеністю і науковою новизною, високою ерудицією автора і умінням його подати зразки поглибленого літературознавства.